

ВТІЛЕННЯ АГРОЕКОЛОГІЧНИХ ВИМОГ У ПРАКТИКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Саблук П.Т., доктор економічних наук,
професор, академік НААН
Ходаківська О.В., кандидат економічних наук
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України
iae_zem@ukr.net

Одним із пріоритетних напрямів сучасної аграрної політики і відповідно розвитку аграрних реформ в Україні має бути цілеспрямований перехід вітчизняного аграрного сектору на модель самовідтворюваного екологорівноваженого розвитку, що супроводжуватиметься запровадженням енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництвом екологічної сільськогосподарської продукції, охороною навколишнього природного середовища. Це у свою чергу зумовлює необхідність радикального удосконалення методів і способів аграрного природокористування, всебічної охорони довкілля, збереження і відтворення його якісних характеристик та спрямування зусиль на підтримання динамічної екологічної рівноваги з одночасним формуванням сприятливих життєвих умов для живих організмів та людини. Дотримання сталості суспільно-господарського розвитку потребує розроблення таких стратегічних напрямів діяльності, які відповідатимуть фізико-економічному тлумаченню ефективності господарювання.

Стримуючим чинником екологоспрямованого та високоефективного розвитку аграрної економіки на сьогодні

залишається технократичний підхід у взаємодії людини, виробництва та природи, подолати який можна через екологізацію технологій, виробництва та суспільної свідомості, що продукуються на основі фізико-економічних імперативів розвитку суспільства. Унікальним науковим доробком в цій царині володіє Україна – батьківщина таких мислителів, як С.А. Подолинський, В.І. Вернадський, М.Д. Руденко, Ф.Т. Моргун, І.І. Лукінов праці яких заклали теоретичні й методологічні основи сталого фізіократичного розвитку.

Найбільш тісний фізіократичний взаємозв'язок між людиною, виробництвом та природою проявляється у сільському господарстві, де у виробничих процесах задіяні земельні, водні, лісові та інші природні ресурси. Варто зазначити, що протягом останніх років стабілізувалась загальна ситуація в аграрному секторі, досягнуто зростання обсягів виробництва та прибутковості. Так, в 2013 році вирощено понад 60 млн тонн зернових або в 2 рази більше, ніж на початку реформ. Тобто настав час, коли слід переходити від кількісних змін до якісних. Тому визначальним критерієм має бути не лише кількість виробленої сільськогосподарської продукції та сировини, а її екологічність й безпечність. Людство дедалі частіше усвідомлює необхідність запровадження ресурсоощадних та безпечних технологій, які забезпечують виробництво якісних та екологічних харчових продуктів.

У цьому зв'язку з кожним роком в Україні, як і у світі в цілому актуальності набуває органічне виробництво. Головним його принципом є використання матеріалів і технологій, що покращують екологічну рівновагу в природних системах та сприяють створенню стійких і збалансованих агроєкосистем. При цьому основна його мета полягає у підтриманні належного рівня здоров'я людини, оптимізації продуктивності ґрунтової фауни, збереженні рослинного і тваринного світу.

На сьогоднішній день, найбільшою світовою громадською організацією, що здійснює контроль за виробниками продуктів харчування та сертифікацією органічної продукції на відповідність міжнародним стандартам є Міжнародна Федерація Органічного руху (IFOAM), яка об'єднує різні «органічні» організації понад 100 країн світу. У 1980 році федерація вперше сформулювала стандарти органічного виробництва, які отримали назву “Базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва і переробки”, пізніше було розроблено “Акредитаційний критерій IFOAM”, який дозволив здійснювати оцінку сертифікаційних установ на дотримання ними вищезгаданих стандартів. Базові стандарти та акредитаційний критерій

набули широкого визнання у світі і зареєстровані як міжнародні стандарти ISO.

Згідно до вимог міжнародних стандартів всі види та сорти рослин, які вирощуються у органічних системах повинні бути адаптовані до природно- кліматичних умов, ґрунтового покриву, а також відрізнятися стійкістю до хвороб та шкідників. Сівозміни в умовах органічного землеробства повинні включати до 20% рослин, які накопичують поживні речовини та відновлюють ґрунт. Рекомендується використовувати рослини на зелене добриво, зернобобові та їх суміші (люпин, горох, сою, гречку, вику, еспарцет, вівсяно-горохову суміш і ін.).

Збереження та підвищення родючості ґрунтів є ключовим моментом у запровадженні технологій органічного виробництва. З метою підвищення біологічної активності ґрунту необхідно вносити достатню кількість добрив рослинного та тваринного походження. Тому скорочення поголів'я тварин, ферм є вкрай негативним явищем в Україні. Забороняється використовувати всі синтетичні азотні добрива, у тому числі й сечовину. Для боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами слід використовувати наступні заходи: використання видів та сортів рослин, які стійкі до хвороб; дотримання науково-обґрунтованих сівозмін; механічний обробіток ґрунту; методи механічної боротьби з шкідниками: огорожі, пастки, світло, звук [1], добре налагоджене виробництво гною від сільськогосподарських тварин і т.д.

За висновками експертів, на сьогодні під органічне сільське господарство в світі використовуються великі площі земель, зокрема, в Європі – 5,1 млн га, Північній Америці – 1,5, Латинській Америці – 4,7, в Австралії –10,6 млн га. В Європі частка земель, на яких ведеться органічне землеробство, значно зросла за останні роки, чому сприяла започаткована в 1993 році спільна політика ЄС щодо підтримки фермерів у перші роки після переходу від звичайного до органічного агровиробництва: середній показник у країнах ЄС досяг близько 4%, в Австрії та Італії він сягнув 8%, а в Швеції, яка є європейським лідером, – майже 12%. У Швейцарії частка таких земель також є однією з найбільших – понад 10%. Європейські країни активно вживають заходів для розвитку та підтримки органічного напряму сільськогосподарського виробництва [2].

Наприклад, у 2001 році у Польщі «органічні» господарства отримували субсидії в розмірі 108 дол. США на кожен гектар ріллі, 38 дол. США у розрахунку на гектар пасовищ та близько 150 дол. США на гектар багаторічних насаджень. Крім того, держава також частково

компенсувала вартість проведення сертифікації господарств за органічними стандартами. У 2012 році субсидії в розрахунку на гектар орних земель зросли до 202 євро/га, луків і пасовищ – до 67 євро/га, багаторічних насаджень – до 394 євро/га [3].

У Німеччині та Франції субсидії, які виділяються на підтримку органічного сільського господарства під час перехідного (конверсійного) періоду становлять до 950 євро/га. Значна державна підтримка органічного виробництва у вигляді субсидій та державних екологічних аграрних програм існує також в Естонії, де у 2001 році був прийнятий Закон “Про органічне господарювання”. Контроль за діяльністю естонських органічних товаровиробників і переробників здійснюють державні органи. Деякі країни світу, що стали на шлях розвитку органічного виробництва, на державному рівні прийняли спеціальні програми, якими передбачено прямі субсидії та дотації фермерам для проведення сертифікації органічної продукції [4].

Слід зазначити, що в Україні за відсутності державної підтримки нині налічується 164 сертифікованих товаровиробників, у користуванні яких знаходиться понад 270 тис. га сільськогосподарських угідь. Найбільший досвід щодо ведення органічного виробництва в Україні має приватне підприємство «Агроєкологія», що розташоване в Полтавській області. Слід відмітити, що господарство має високий якісний потенціал ґрунтів. Воно спеціалізується на вирощуванні зернових і технічних культур та на виробництві молока й м'яса.

У землекористуванні ПП «Агроєкологія» станом на 2013 рік налічується 8 тис. га сільськогосподарських угідь. Землекористування у господарстві здійснюється на умовах оренди. Характерною особливістю для ПП «Агроєкологія» є застосування ґрунтозахисних технологій, в основі яких лежить обробіток ґрунту без обертання скиби (різноглибинний та мінімальний, безплужний обробіток на глибину 10-12 см), мульчування поверхні ґрунту післяжнивними рештками, застосування широкозахватних важких культиваторів, широкозахватних важких дискових борін, кільчасто-шпорових котків, сівалок прямого висіву та модернізованих зернових сівалок.

У науковій літературі поширена думка, що при відмові від хімізації сільськогосподарського виробництва відбувається зниження урожайності культур на 30-40%. Однак досвід ПП “Агроєкологія” переконує, що із застосуванням органічного землеробства можливо не лише отримувати урожайність на високому рівні, а навіть і вищу, ніж в регіоні. Зокрема, середня урожайність зернових у господарстві за останні 5 років склала 48 ц/га, у тому числі озимої пшениці – 53 ц/га.

Урожайність кукурудзи на силос становила 425 ц/га. Таким чином, впровадження органічного виробництва у господарюванні ПП “Агроекологія” сприяло вирішенню значної частини екологічних, економічних та цілого ряду інших організаційно-технологічних питань [5].

За оцінками експертів ринок органічної продукції у світі постійно зростає. Зокрема, у 2004 р. він оцінювався в 25 млрд дол. США, у 2010 р. – 59 млрд дол., а 2011 сягнув 63 млрд дол. США. За прогнозами фахівців FiBLE, у 2014 р. очікується зростання обсягу світового ринку органічної продукції до 96,5 млрд дол. США. За даними Федерації органічного руху України обсяг національного ринку органічної продукції у 2011 р. становив 5,2 млн євро [6], а 2012 р. вже 8 млн євро [7].

Україна суттєво відстає від країн з розвиненим ринком органічної продукції. Наприклад, у близькій до України за площею та кількістю населення Франції обсяг ринку органічної продукції складає 3,8 млрд євро (в 475 раз більше ніж в Україні), а споживання на душу населення – 58 євро в рік (в 342 рази більше).

Через недосконалість нормативно-правової бази та низької купівельної спроможності населення майже 80% вітчизняної органічної продукції йде на експорт, решта ж реалізується на внутрішньому ринку: як звичайна – 18%, і як сертифікована органічна – 2% [6].

У зв'язку з цим важливими питаннями на сьогодні для України є удосконалення правових та створення економічних умов для формування внутрішнього ринку органічної продукції, його ефективної інфраструктури, а також забезпечення підтримки експорту й підвищення конкурентоспроможності вітчизняної органічної продукції на зовнішньому ринку. Потребують законодавчого врегулювання питання щодо вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції й сировини. Виходячи з особливостей ринкових умов господарювання та керуючись світовим досвідом доцільно запровадити економічне стимулювання виробництва та реалізації органічної продукції, через ціну, кредити, бюджетне фінансування, оплату праці, а також інші заходи, спрямовані на здешевлення і підвищення якості органічної продукції вітчизняного виробництва.

Для подальшого розвитку органічного виробництва в Україні необхідно в першу чергу забезпечити розробку відповідної нормативно-правової бази, що відповідатиме міжнародним стандартам; сприяти створенню та удосконаленню національної

„органічної” сертифікації, максимально узгодженої з вимогами світових стандартів; підвищувати рівень інформованості та екологічної свідомості населення щодо органічної продукції; залучати державні органи, екологічні асоціації й організації споживачів у процес формування ринку органічної продукції в Україні.

Розвиток органічного виробництва в загальнодержавних масштабах вимагає:

опрацювання та запровадження нових раціональних форм управління виробничими процесами, організації виробництва і праці, формування ринку новітніх технологій, розроблення та запровадження у практику господарювання ресурсозберігаючої сільськогосподарської техніки, машин і механізмів, використання біотехнологій, у тому числі мікробних біопрепаратів вітчизняного та зарубіжного виробництва;

створення та впровадження у виробництво нових видів продукції: високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці, що є надзвичайно важливим для ефективного ведення органічного виробництва;

відновлення належної уваги для паралельного з рослинництвом розвитку тваринництва як надійного джерела отримання органічних добрив, створення в господарствах сучасних гноєсховищ;

розробку і запровадження системи економічних важелів і регуляторів (ціна, кредити, фінансова підтримка) за екологічну продукцію, стимулювання її виробництва;

забезпечення підготовки високоосвічених професійних кадрів у всіх сферах агропромислового виробництва, які спроможні запроваджувати інновації на виробництві;

удосконалення правових засад забезпечення раціонального природокористування в аграрній сфері й поліпшення інституційного забезпечення державної аграрної політики шляхом створення досконалих систем стандартизації й сертифікації та наближення їх до європейського рівня.

Література

1. Довідник міжнародних стандартів для органічного виробництва / за ред. М.В. Капштика, О.О. Котило. – К. : СПД Горобець Г.С., 2007. – 356 с.

2. Пояснювальна записка до законопроекту «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/

pls/zweb2/webproc34?id= &pf3511=45047.

3. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн / за ред. Іржі Урбана. К. : ФОП Задорожна С.О., 2013. – 124 с.

4. Федоров М.М. Розвиток органічного виробництва / Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г.; за ред. М.М.Федорова, О.В. Ходаківської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 146 с.

5. Бігдан О.В. Органічне виробництво – потужний потенціал аграрного підприємництва у контексті забезпечення сталого розвитку / О.В. Ходаківська, О.В.Бігдан // Потенціал підприємництва в парадигмі сталого розвитку регіонів України : мат. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р., м. Одеса / ІПРЕД НАН України та ін.; [відпов. ред. д.е.н., проф., акад. НАН України Б.В. Буркинський; д.е.н., профес. А.І. Бутенко]. – Одеса : Інтерпрінт, 2012. – 166 с. – С. 51-54.

6. Лупенко Ю.О. Формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції / Ю.О. Лупенко // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: Полісся, 2013. – 492 с. – С. 3-9.

7. Парламент таки дійшов до консенсусу в «органічному» питанні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/parlament-taki-diyshov-do-konsensusu-v-organichnomu-pitanni>.